

УДК 821.26.328.14

DOI <https://doi.org/10.30970/PPS.2024.52.32>

РЕСЕНТИМЕНТ VS. ОБРАЗА

Марія Сінельнікова

*Національний університет «Львівська політехніка»,
кафедра філософії
вул. С. Бандери, 12, 79000, м. Львів, Україна
<https://orcid.org/0000-0001-6085-6087>*

В статті досліджується взаємозв'язок образи та ресентименту, які часто використовуються як взаємозамінні поняття, особливо в англомовній літературі. Зауважується, що хоча ресентимент і образа подібні між собою, однак вони не тотожні. Констатується, що не всяка образа стає підґрунтям для формування почуття ресентименту. Його зародженню сприяє передусім образа, підживлена усвідомленням соціальної нерівності та несправедливості, особливо коли людина втрачає статус і владу, через що вважає своє життєве положення пригнобленим та принизливим. Ображена людина часто відчуває глибоку незахищеність і слабкість, як постійну умову власного існування. Не маючи змоги його покращити, особистість починає відчувати безпорадність, яка часто супроводжується гнівом щодо більш «щасливих та успішних», а також озлобленістю та мстивістю. Уся ця суміш з часом може трансформуватися в стійке почуття ресентименту.

В свою чергу ресентимент перевертає звичні моральні цінності та стає основою моралі, яка веде боротьбу за відновлення рівності заради захисту людської гідності. Тоді як образа виступає простим моральним почуттям, яке регулює справедливу відплату. Тому якщо образа виникає внаслідок соціальної та міжособистісної взаємодії, то ресентимент має більш вагоміші і значно абстрактніші причини свого формування, хоча може також включати моменти соціальної взаємодії. Підґрунтям образи зазвичай є погане ставлення до людини в її повсякденному житті, в той час як ресентимент – це більш ширше невдоволення, яке може стосуватися жорстокості світу загалом. Через це ресентимент зазвичай має більш фатальні та згубні наслідки для людини, ніж проста образа. У ресентименті минулі травми і страждання переслідують людину, минуле, по-суті, витісняє і заступає собою майбутнє. В цьому сенсі ресентимент далекий від миттєвого спалаху образи, адже позначає більш сильніше та триваліше почуття, яке поступово стає невід'ємною частиною людської особистості. Тому почуття ресентименту є більш тривалим, болісним, інтенсивним і має сильніший вплив на людське життя. На відміну від образи, яка лише руйнує самоповагу людини, ресентимент знищує її самооцінку.

Ключові слова: ресентимент, образа, Ф. Ніцше, справедливість, почуття неповноцінності.

Ресентимент – одне з фундаментальних понять, до якого звертається Ніцше у своїй «Генеалогії моралі» [1]. Даний термін немає однозначного трактування, тому найчастіше його пов'язують саме з образою і навіть плутають із нею. Це не дивно, адже якщо взяти до уваги англомовні варіанти цих слів, то вони і справді дуже схожі: «ressentiment» – ресентимент і «resentment» – образа. Обидва терміни походять від застарілого французького слова *re-sentire*, яке означає «повторне переживання сильного почуття» (*sentire*) через минулі травми та неспроможність їх забути. Це спричиняє певну філософську плутанину, особливо в англомовній літературі, яка призводить до того, що ресентимент і образа часто виступають як взаємозамінні, а подекуди навіть тотожні поняття.

Наприклад, Оксфордський словник пропонує наступне визначення ресентименту: це образа (щодо / супроти когось), почуття гніву або нещастя з приводу чогось, що, на вашу

думку, є несправедливим [2]. Кембріджський словник подає схоже трактування: ресентимент – це відчувати образу на когось [3], бо ви змушені, прийняти те, що вам не подобається. З цими визначеннями погоджуються багато сучасних філософів, зокрема Х. Кескін вважає, що «ресентимент – це французьке слово, яке приблизно перекладається як образа» [4, с. 785]. Подібну думку висловлюють Бернард Мелтзер та Гіл Мусолф, стверджуючи, що «ресентимент – це слово, яке деякі філософи використовують, щоб описати певний присмак образи» [5, с. 242]. Щоб уникнути подальшої філософської плутанини стосовно цих понять, *метою даної статті* є виділення спільних та відмінних рис між образою та почуттям ресентименту.

Вклад основного матеріалу. На зламі XIX та XX ст. Фрідріх Ніцше сформулював концепцію ресентименту, яку в подальшому продовжить розвивати Макс Шелер [6]. Якщо Ніцше пов'язував почуття ресентименту з піднесенням християнської моралі, то Шелер вважав його наслідком формування буржуазного етосу в Західній Європі [див. 5, с. 240]. Однак цих двох мислителів об'єднує те, що ключовими елементами у становленні почуття ресентименту вони вважали заздрість, мстивість та, звісно ж, образу. Тому аналізуючи вказані аспекти, можна краще зрозуміти сутність даного почуття. В цьому дослідженні ми зосередимося саме на образі, як ключовому елементі, який лежить в основі формування ресентименту.

Повертаючись до Ніцше, варто відзначити, що він вважав ресентимент певним психологічним станом самоотруєння, який викликаний передусім невдоволенням наявністю соціальної нерівності [1, с. 113]. До виникнення образи призводять ті ж самі чинники та фактори, а саме: невизнання, зневага та постійна недооцінка людини. Таким чином, основою образи, як і ресентименту, стає розбіжність між матеріальним або статусним досягненням і особистою цінністю людини [7, с. 90]. Подібна невідповідність між власною, не вельми привабливою ситуацією та становищем інших, привілейованих осіб живить почуття неповноцінності, що тільки посилює образу та провокує формування ресентименту.

Опинившись в такій ситуації, особистість починає вважати своє становище пригнобленим та безнадійним, оскільки не бачить жодних перспектив для його подальшого покращення. Крім цього, ображена людина сліпо вірить, що «обрані» отримують все незаслужено чи випадково, що лише додає їй марних та безглузких страждань, які ще більше її обурюють та пригнічують. Це свідчить, що ресентимент і образа мають спільний ґрунт свого формування, а саме – почуття невдоволення слабких через своє пригноблене та стражденне положення в суспільстві. За всім цим стоїть людська неспроможність діяти, її пасивність та безсилля. Тому ресентимент, як і образа – це доля ображених та знедолених, адже він найбільш «помітний серед пасивних, принижених і слабких у суспільстві» [8, с. 108].

Звідси випливає, що основою ресентименту виступає не будь-яка образа, а лише та, яка поєднується з людською неспроможністю та безсиллям, тобто «безпорадна образа», як її називає Воррен Тенхаутен [9, с. 55]. Подібний тип образи можна розцінити як людську потребу у визнанні та рівності, що і споріднює її з ресентиментом, оскільки вони обоє виникають у «ситуаціях, коли одна особа ... поранена діями іншої» [10, с. 188]. Таким чином, образа – це загальноживаний термін, який описує негативні емоції до людини, яка зробила вам щось погане [5, с. 242].

Не в змозі дати гідну відсіч, особистість змушена придушувати свою образу, що «отруює» її розум та призводить до формування почуття ресентименту. Тому обидва ці почуття вважаються реактивними, оскільки намагаються уникати прямої конфронтації

[11, с. 291]. Однак тут спостерігається одна з відмінностей між образою та ресентиментом. Образа є більш реактивною, ніж ресентимент, який може активізувати свій прихований потенціал за допомогою інших негативних почуттів, таких як реалізована помста, агресивний гнів чи втілена лють.

Також образа та ресентимент можна вважати компенсаційними емоціями, які допомагають людині вистояти та впоратися зі своїм розчаруванням [12, с. 412]. Вони обоє виступають як своєрідний механізм психологічної самооборони, певна адаптивна реакція, яка спрямована на відновлення втраченого статусу шляхом його активного захисту. Однак з часом ображена людина гіперболізує небезпеку, сприймаючи дії інших як постійні нападки та загрозу для себе. Це дозволяє їй трактувати себе як ображену «жертву», а інших – як «ворогів», які прагнуть зачепити її гідність. Ресентимент та образа допомагають «жертві» почуватися краще за її кривдника, що дає змогу відновити уражену гідність.

Але це лише ілюзія та самообман, оскільки образа та ресентимент насправді нікого не здатні зцілити чи врятувати. Радше навпаки, вони позбавляють людину перспектив на майбутнє, оскільки змушують постійно озиратися назад, відчуваючи ностальгію за втраченим минулим. Через це людина ніби застрягає в одній точці, де накопичуються усі її образи, безпорадність, гнів та ресентимент. Забуття дозволило б ресентиментній особистості звільнитися від образу «жертви», але це її не влаштовує. Тому вона усіма силами чіпляється за свої страждання та минулі «рани», перетворюючи їх на монстрів, що постійно її переслідують.

Це лише доводить, що ресентиментна особистість не намагається, щоб її вимоги та бажання були виконані, вона не хоче зцілення, бо для неї заподіяне їй зло є лише приводом для критики [6, с. 29]. Тому «люди, які відчувають себе соціально незахищеними, більш схильні звинувачувати інших» [13, с. 44]. Подібні звинувачення та заклики до відповідальності стають ключовими елементами ресентименту [10, с. 74]. Через що ресентимент, як і образа, часто пов'язуються з прагненням здійснити покарання, яке вони називають «відновленням справедливості».

Таким чином, корені ресентименту варто шукати в образі, яка виникає через усвідомлення існування несправедливості. Не даремно Адам Сміт визначав ресентимент як соціальну пристрасть, механізм відплати чи правосуддя для невинної жертви, яка зазнала несправедливості [14, с. 92]. Подібні думки висловлював і Серен К'єркегор, який рахував ресентимент соціальним явищем, що виникає, коли люди вважають себе рівними і таким чином посередність стає критерієм вимірювання їх індивідуальних досягнень [15, с. 23]. Тут стає помітною ще одна суттєва відмінність між ресентиментом та образою: образа не є соціальним почуттям, це радше «законна пристрасть, яку потрібно приборкати моральними принципами, які регулюють відплату» [16, с. 251].

Іншими словами, образа є центральним моральним почуттям, рушійною емоційною силою прагнення до справедливості [14, с. 69]. Саме в цьому моменті можна відзначити ще одну вагому різницю між образою та ресентиментом: якщо ображена людина намагається відновити справедливість, бажаючи, щоб кривдник усвідомив і визнав свою провину, то людина ресентименту прагне знищити свого «ворога» і це знищення розцінюється нею як «справедлива відплата». Про це говорив ще Ніцше вустами Заратустри: «я розриваю вашу павутину, щоб ваш гнів виманив вас із лігва брехні, і щоб ваша помста впливляла з-за вашого слова «справедливість» [17, с. 76].

Завдяки цьому, ресентимент визначається як «самообман безсилля», що «інтерпретує слабкість як свободу» [1, с. 46] та силу. Слабкі починають використовувати ресентимент як своєрідний інструмент домінування [4, с. 787]. При цьому їхніми гаслами стає ідея рівності, а їх інструментом стає мораль [17, с. 118]. Таким чином виходить, що призначення

моралі є реалізація такої бажаної для ресентиментної особистості ідеї рівності. Подібні моральні трансформації призводять до того, що «жертви» починають вважати себе «хорошими», а ті, хто завдає їм страждань, визнаються «поганими».

Саме так ресентимент, на переконання Ніцше, перетворює слабкість на силу, боягузтво на терпіння, безсилля на добро, бідність на презирство до багатства. Саме так людина ресентименту намагається подолати свою безпорадність та позбутися образи, перетворивши її на моральну вищість над сильними [18, с. 9]. У світлі цього починає краще вимагуватися значення ніцшеанських слів про те, що він «завжди сміявся над слабкими, які навчали себе доброти, тому що у них не було кігтів» [17, с. 13].

Звідси випливає ще одна відмінна риса між образою та ресентиментом. Якщо «образу – це моральне почуття» [19, с. 116], то ресентимент використовується Ніцше для пояснення походження моралі [20, с. 296]. Для кращого розуміння цього моменту, варто звернутися до відомої байки Езопа про лисицю і «кислий» виноград [21, с. 12]: коли лисиця не змогла дострибнути до винограду, то вирішила, що він «кислий» і тому їй не потрібен. Те ж саме відбувається і з людиною: коли вона не може отримати бажаного, то змінює свою систему оцінки, вирішуючи, що те, до чого вона так прагнула, насправді не є цінним та бажаним для неї. Таким чином, ресентиментна особистість здійснює переоцінку моральних цінностей, відповідно до власних уявлень та можливостей.

Тут спостерігається ще одна відмінність між образою та ресентиментом. Якщо образа – це більше моральне обурення та реакція на травму, байдужість і несправедливість [22, с. 157], то ресентимент – це ахронічне інтеріоризоване безсилля впливати на порядок речей взагалі [1, с. 134]. Іншими словами, ресентимент позначає собою більш складний психологічний досвід, який включає глибоку емоційну реакцію на постійно повторювану нездатність людини отримати бажаний об'єкт [23, с. 442]. Тому в такій ситуації у людини залишається лише два варіанти: або визнати, що вона не здатна отримати бажане, або, як лисиця в езопівській байці, змінити систему своєї моральної оцінки.

Ще одна різниця між образою та ресентиментом полягає в їх інтенсивності та тривалості. Ресентимент ніколи не починається як настрій, це стійке почуття, що характеризується низкою об'єктивно специфічних схильностей, що об'єднуються в стійку рису людського характеру, яка постійно прогресує. Тому ресентимент є більш тривалим та інтенсивним почуттям, в порівнянні з образою, яка може швидко вичерпувати себе. Через це вона вважається більш природною і здоровішою реакцією на те, що відбувається з людиною і може не мати фатальних наслідків у майбутньому. В той як ресентимент залишає набагато глибший емоційний відгук, будучи більш болючим та аномальним для людини. Звідси випливає, що ресентимент – це ніби зворотна сторона образи, її «особливо жорстока та патологічна форма» [24, с. 329]. Тому, на відміну від образи, яка лише розхитує самоповагу людини, ресентимент нищить її самооцінку.

Крім цього, потребує уточнення відмінність між образою та ресентиментом, яка стосується причин їх виникнення. Її добре описує Дід'є Фассін, який стверджує, що образа є реакцією на несприятливу, але буденну ситуацію, тоді як ресентимент описує моральні страждання, які зазнають жертви драматичних і масштабних подій [16, с. 251]. Таким чином, ресентимент пов'язаний з більш жахливішою травмою чи більш ґрунтовнішою формою образи. Тому неправомірно зводити його до будь-якої незначної та буденної форми образи. З огляду на це, ресентимент можна формально описати як узагальнене, глибоко вкорінене та хронічне почуття гіркої гніву та образи [13, с. 41].

Крім цього, ресентимент є більш абстрактніший у своєму спрямуванні, ніж образа, через що він «виробляє структури, сприятливі для його збереження та поширення, що

частково пояснює «дуже заразний» характер цієї «психічної отрути» [25, с. 59]. Також ресентимент, на відміну від образи, поєднується з іншими негативними емоціями, такими як заздрість, мстивість, ненависть, агресія тощо. Це робить його чимось більшим, ніж простий афект, а саме – перетворює його на «антропологічний стан, пов'язаний із історичною ситуацією жертви, що не відповідає звичайному досвіду образи» [16, с. 256].

Також образу варто розглядати як індивідуальний досвід та особистісну реакцію конкретної людини на певні обставини її життя, тобто вона передбачає більш особисту практику пригноблення чи приниження. Тоді як ресентимент може бути наслідком колективного негативного досвіду цілого етносу чи нації, виключаючи при цьому індивідуальне переживання гіркоти образи. Іншими словами, людина ресентименту може бути піддана гнобленню безпосередньо або опосередковано, через розповіді близьких для неї людей. Тому ресентимент виступає за «загальний», тоді як образа за «специфічний сенс» [5, с. 251].

Але не варто думати, що ресентимент, як і образа – це виключно негативні явища. «Лише ті, хто погано розуміє ресентимент, скажуть, що він має суто негативну функцію; тому що ресентимент, який має силу живити культуру та підтримувати її найважливіші цінності, не може бути виключно негативним» [26, с. 98]. Ресентимент, як і образа, можуть спонукати людину до дій, до змін, до вдосконалення. Тому загалом можна **зробити висновок**, що образа постає невід'ємною частиною формування почуття ресентименту. Одночасно вона може існувати і самостійно, поза досвідом ресентименту. Таким чином, образа і ресентимент – тісно пов'язані між собою, однак не тотожні. **Подальші дослідження** допоможуть розширити сферу застосування поняття ресентименту та суттєво модифікувати концептуалізацію цього ніцшеанського поняття.

Список використаної літератури

1. Nietzsche F. On the Genealogy of Morality and Other Writings: Revised Student Edition (Cambridge Texts in the History of Political Thought). Cambridge: Cambridge University Press, 2006. 242 p.
2. Oxford Learner's Dictionaries. Oxford: Oxford University Press, 2021. URL: https://www.oxfordlearnersdictionaries.com/definition/english/envy_1
3. Cambridge Dictionary. Cambridge: Cambridge University Press & Assessment 2024. URL: <https://dictionary.cambridge.org/dictionary/french-english/ressentiment>
4. Keskin H. N. UN Works on Discrimination within the Framework of Nietzsche's Psychology of Ressentiment. *TRT Akademi*. 2022. Volume 7. Issue 15. P. 780–795.
5. Meltzer B. N., Musolf G. R. Resentment and Ressentiment. *Sociological Inquiry*. 2002. Volume 72. Issue 2. P. 240–255.
6. Scheler M. Ressentiment. Das Ressentiment im Aufbau der Moralen. Trans. by Louis A. Coser. 2018. URL: <https://hscif.org/wp-content/uploads/2018/04/Max-Scheler-Ressentiment.pdf>
7. Turner B. S. Max Weber and the Spirit of Resentment: The Nietzsche Legacy. *Journal of Classical Sociology*. 2011. Volume 11. Issue 1. P. 75–92.
8. Capelos T., Demertzis N. Sour Grapes: Ressentiment as the Affective Response of Grievance Politics. *The European Journal of Social Science Research*. 2022. Volume 35. Issue 1. P. 107–129.
9. TenHouten W. D. From Ressentiment to Resentment as a Tertiary Emotion. *Review of European Studies*. 2018. Volume 10. Issue 4. P. 49–64.
10. Strawson P. F. Freedom and Resentment and Other Essays. Milton Park: Routledge, 1974. 288 p.
11. Solomon R. The Passions: Emotions and the Meaning of Life. Indianapolis: Hackett Publishing, 1993. 352 p.

12. Capelos T., Demertzis N. Political Action and Resentful Affectivity in Critical Times. *Humanity & Society*. 2018. Volume 42. Issue 4. P. 410–433.
13. Abts K., Baute S. Social Resentment, Blame Attribution and Euroscepticism: The Role of Status Insecurity, Relative Deprivation and Powerlessness. *The European Journal of Social Science Research*. 2022. Volume 35. Issue 1. P. 39–64.
14. Smith A. *The Theory of Moral Sentiments*. Krakow: Gutenberg publisher, 2011. 358 p.
15. Kierkegaard S. *The Present Age: On the Death of Rebellion*. New York: Harper Perennial Modern Classics, 2019. 128 p.
16. Fassin D. On Resentment and Ressentiment: The Politics and Ethics of Moral Emotions. *Current Anthropology*. 2013. Volume 54. Issue 3. P. 249–267.
17. Ніцше Ф. Так мовив Заратустра. Харків: Фоліо, 2019. 253 с.
18. Birns N. Ressentiment and Counter-Ressentiment: Nietzsche, Scheler, and the Reaction Against Equality. *Nietzsche Circle: A Philosophical Community*, 2010. URL: <http://nietzschecircle.com/RessentimentMaster.pdf>
19. Solomon R. One Hundred Years of Ressentiment: Nietzsche's Genealogy of Morals. *Nietzsche, Genealogy, Morality: Essays on Nietzsche's On the Genealogy of Morals*. Berkeley: University of California Press, 1994. P. 95–126.
20. Reginster B. Nietzsche on Ressentiment and Valuation. *Philosophy and Phenomenological Research*. 1997. Volume 57. Issue 2. P. 281–305.
21. Aesop's Fables. New York: P.F. Collier & Son, 1914. 138 p.
22. Barbalet J. M. A Macro Sociology of Emotion: Class Resentment. *Sociological Theory*. 1992. Volume 10. Issue 2. P. 150–163.
23. Salmela M., Scheve von C. Emotional Dynamics of Right- and Left-Wing Political Populism. *Humanity & Society*. 2018. Volume 42. Issue 4. P. 434–454.
24. *The Oxford Handbook of Nietzsche*. Editor by K. Gemes & J. Richardson. Oxford: Oxford University Press, 2016. 816 p.
25. Lang P. Max Scheler's Analysis of Ressentiment in Modern Democracies. *On Resentment: Past and Present*. Newcastle: Cambridge Scholars Publishing, 2013. P. 55–70.
26. Krieken van R. Menno ter Braak on Democracy, Populism and Fascism: Ressentiment and its Vicissitudes. *Theory, Culture & Society*. 2019. Volume 36. Issue 3. P. 87–103.

RESSENTIMENT VS. RESENTMENT

Maria Sinelnikova

Lviv Polytechnic National University,

Department of Philosophy

S. Bandery str., 12, 79000, Lviv, Ukraine

<https://orcid.org/0000-0001-6085-6087>

The article explores the relationship between resentment and resentment, which are often used interchangeably, especially in English-language literature. It is noted that although resentment and resentment are similar to each other, they are not identical. It is noted that not every resentment becomes the basis for the formation of a feeling of resentment. Its birth is facilitated primarily by resentment, fueled by the awareness of social inequality and injustice, especially when a person loses status and power, due to which he considers his position in life to be oppressed and humiliating. The offended person often feels deep insecurity and weakness, as a constant condition of his own existence. Unable to improve it, a personality begins to feel helplessness, which is often accompanied by anger towards the more "lucky and successful", as well as bitterness and revenge. All this mixture can eventually transform into a persistent feeling of resentment.

In turn, resentment overturns the usual moral values and becomes the basis of morality, which fights for the restoration of equality for the sake of protecting human dignity. Whereas resentment acts as a simple moral feeling that regulates just retribution. Therefore, if resentment arises as a result of social and interpersonal interaction, then resentment has more important and much more abstract reasons for its formation, although it can also include moments of social interaction. Resentment is usually based on the mistreatment of a person in their everyday life, while resentment is a broader dissatisfaction that can relate to the cruelty of the world in general. Because of this, resentment usually has more fatal and damaging consequences for a person than a simple insult. In resentment, past traumas and suffering haunt a person, the past, in fact, supplants and replaces the future. In this sense, resentment is far from a momentary outburst of resentment, because it denotes a stronger and longer feeling, which gradually becomes an integral part of the human personality. Therefore, the feeling of resentment is more long-lasting, painful, intense and has a stronger impact on human life. Unlike resentment, which only destroys a person's self-esteem, resentment destroys his self-esteem.

Key words: resentment, resentment, F. Nietzsche, justice, feelings of inferiority.